

**КОНТЕКСТУАЛНА СИНОНИМИЈА
У ЗЕТСКО-СЈЕНИЧКОМ ДИЈАЛЕКТУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА**

*Тања Танасковић, Бојана Вељовић
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу*

**CONTEXTUAL SYNONIMY
IN THE ZETA-SJENICA DIALECT OF SERBIAN LANGUAGE**

*Tanja Tanasković, Bojana Veljović
Faculty of Philology and Arts
University of Kragujevac*

In this paper we agree with the types of semantic joint action of contextual synonyms in the Zeta-Sjenica dialect of Serbian language. The consideration of lexems in cooperation, on a syntagmatic plane, shows us the systemic potential of the lexicon as anticipation of the possibility of its movement. The lexems that we have analysed are semantically marked, which means that they are territorial varieties in terms of semantics, and they may also possess formal characteristics of the dialect.

Key words: regionalisms, contextual synonymy, common referentiality, lexical cooperation, signification

Циљ овог прилога јесте разматрање контекстуалних синонима у дијалекатским текстовима зетско-сјеничког дијалекта¹, и то оних синонимских парова или низова који укључују бар једну регионалну лексему. Дијалектизмима, односно регионализмима сматрамо лексеме које су семантички маркиране у датом дијалекту, а код којих

¹ „Земљиште зетско-сјеничког дијалекта ограничено је Јадранским морем на сектору од Пераста до Улциња, албанском језичком територијом у простору од Улциња до источних обронака Проклетија, одатле до студеничког краја границом косовско-ресавског дијалекта“ (Ивић 2001: 209).

семантичко варирање може бити праћено варирањем на формалном плану².

Предности дијалекатских текстова за изучавање контекстуалних лексичких садејстава су бројне. Живи говор омогућава нам презентацију неусиљених реализација семантичких дијалектизама. Лексеме реализоване на таквој подлози бивају мерило њиховог системског значења у дијалекту, јер су остварене као непатворене, док су информације о лексикону које можемо пронаћи у дијалекатским речницима инвентарне природе. Лексикографска дефиниција је својеврсна апроксимација, односно приближно одређење десигната према контексту у ком се лексема реализује – у том процесу дефинисања губе се семантичке нијансе које су производ лексичког садејства у живом говору, те изостаје наш увид у могуће типове односа у лексикону. Наш циљ је да сагледамо семантичке односе као дијалектичку категорију, као лексички саоднос у покрету, а таквим се приступом могу предвидети значењска померања у датом лексичком систему. Дакле, разматрање лексичких садејстава на синтагматској равни открива нам мрежу парадигматских односа у лексикону, али уз то може и антиципирати путеве померања значења и функционалних прерасподела унутар система.

Овом приликом одабрали смо да на текстовима из зетско-сјеничког дијалекта³ прикажемо моделе садејствовања референтних синонима, те њихов системски потенцијал у дијалекатском лексикону⁴.

1. За критеријуме утврђивања синонимности у традиционалној лингвистици узимани су фактори попут једнореферентности, истинитосне вредности исказа са синонимним јединицама, степена семантичке блискости и међусобне заменљивости у контекстима⁵. Закључено је да се једино може говорити о степенима блискости значења, а не о потпуној једнакости (Круз 2001: 265).

² О статусу и дефиницији регионализама в. Рамић (2012: 309 – 311) и Рамић (2012а: 289 – 291) и тамо наведену литературу.

³ Грађа је прикупљена на терену Тутина, Новог Пазара и Сјенице.

⁴ За проверавање системске вредности лексема и њиховог дијалекатског карактера користили смо РСАНУ и речник територијално блиских говора – *Речник говора северне Метохије* (М. Букумирића), као и дијалекатске речнике – *Речник косовско-метохијског дијалекта* (Г. Елезовић) и *Црнотравски речник* (Радосава Стојановића).

⁵ Више о дефинисању синонимије в. у Круз (2001: 265 – 290), Тафра (2005: 213 – 226), Блажевац-Вајс (1999: 53 – 55), Драгићевић (2007: 244 – 247), Прћић (1997: 97 – 101).

Наш циљ је да укрстимо синонимију као вид парадигматске релације са критеријумом хомореференцијалности као контекстуалне категорије, те да на тај начин ишчитавамо системске односе међу синонимима, овом приликом у датом дијалекатском подсистему. Хомореференцијалне јединице, односно синтаксичке конструкције допуњавања или прецизирања асоцијативним низањем, битна су карактеристика живог говора, а систему поменутих кумулација припада и низање истореферентних лексичких јединица. Посматрамо, дакле, оне контекстуалне/референтне синониме, који су у тексту повезани истим референтом, а који припадају истој категоријално-граматичкој врсти. Повезаност синонима једним референтом омогућава њихово семантичко садејство, те међусобно моносемирање, а уједно је и основа за њихово међусобно контрастирање, будући да се, по принципима језичке економије и релационог идентитета језичког знака, мора подразумевати постојање дистинктивних црта међу језичким јединицама које су хомореференцијалне (уп. нпр. Г. Золотова 2004: 190).

Полазећи од ставова Г. Фрегеа (1995: 167 – 194) да су знакови који су повезани са истим означеним доиста подударни у номинатуму, али да нужно осликавају нарочите начине датости онога означенога, неподударни су у смислу, делимичне семантичке редупликације у низању хомореферентних лексема у говору сматрају се комуникативно нужним (уп. Ковачевић 2000: 152 – 154).

2. У низовима хомореферентних синонима не само да се редуликују семантичке компоненте већ синоними један другом постају оквир за моносемирање, тј. специфичну семантичку реализацију, те такво семантичко јединство омогућава да разумемо регионализме преко контекстуалних синонима. Дакле, референтни синоними омогућавају позицију за семантичку реализацију оног другог, при чему међу њима нема семантичке инкомпатибилности.

У овом прилогу издвајамо моделе садејства хомореферентних лексема. Уочени видови садејства указују на разлике у смислу међу синонимним јединицама, које обезбеђују њихову коегзистенцију у оквиру дијалекта.

2.1.1. Први тип садејства једнореферентних јединица подразумева однос у ком један синоним реализује имплицитну сему другог, не померајући је у семској структури, те се лексема не реализује као секундарна семема, већ се само њен референцијални опсег сужава. Такав је пример односа глагола **ћóрит** : **мл'ёт** : **јáдит**:

Тō је йшло овї стārї још прїје нāшeк врeмeнa, отйшл'и би, на л'eђa су дōнијeл'и по трїјeс кїлā, пeдeсeт, кaкo кoјї, пā нāђи пā свe на л'eђa дoнeси овāмo, дa пoврнe дyшy фāмил'ији. Тō ћoри, мeљи, дoнeсy тe мїјeсy л'eбa, с тїјeм сe хрāни, јāди.

Регионализми **ћoрит** и **јāдит** реализују се са значењем 'радити нешто с муком, једва, са оскудним резултатима', а дистинктивна црта међу њима своди се на различиту мотивацију – реализована семема глагола *ћoрит* мотивисана је значењем 'слабо видети, губити вид', док је лексема *јāдит* реализована у основном значењу. Ова два глагола реализују потенцијалну сему глагола *мл'eт* – 'једва, са муком', а да се притом глагол *мл'eт* остварује као основна семема. *Јāдит*, *ћoрит* и *мл'eт* са заједничком интегралном семом 'обављати какву радњу' чине једно семантичко поље, с тим да у контексту, хипероними *јāдит* и *ћoрит* преносе на хипоним *мл'eт* негативну семантику актуелизујући сему из потенцијала 'са муком, невољом'.

На исти начин регионализам **фyтит**⁶ са значењем 'деловати слабим интензитетом, једва, уз муку' квантификује степен и квалитет радње исказане глаголом **хрāнит**. Регионализам *хрāнит* је у тексту реализован са секундарним значењем 'чинити корист; побољшати околности, усавршити', међутим, глагол *фyтит* као хомореферентна јединица актуелизује имплицитну сему глагола *хрāнит*, која се тиче интензитета и квалитета радње 'једва, уз муку'.

Сāt је гoспoдлук, вїдиш, вoдa унyтpа, шпoрeт унyтpа, купaтило унyтpа, жївїш кā бeк, кa у грāt, а oндāр тo нїјe имāло нїштa, јeднa гасуљїцa тaвaл'їкā у хaстāл је тyрїш, зaпāл'иш, гoрї, тo вїдїш, крaј тoгā јeдeш, сїнїју пoстāви и тo тї свїјeтљї дa тe фyтї и хрāнї.

Вишечлана лексема **слāткe тепсїјe** са значењем 'слатки колачи' реализује потенцијалну семантичку компоненту 'слатки' у семској структури лексеме **колāчић**, сужавајући њену референцију.

[...] дoстa је имāло нāрoдa, сїлa бoжā, пїтe спрeмāљи, мeсo, бїрїјa нe, слāткe тепсїјe, свe је тo бїло, слāткe тепсїјe, зaмїјeси тїјeстo, шeћeрa, брāшнa пa л'їјeпo онe колaчїћe, знāш, и тo тї је слāткe тепсїјe.

2.1.2. Други подраздео ове групе чини такво садејство у ком реализовани, заједнички домен употребе условљава неутрализацију

⁶ РГСМ: **фyто** изразито црна боја предмета; **oфyтит** оцрнити.

диференцијалне семе међу синонимима, те се шири њихов референцијални опсег, а да притом не долази до метафоризације.

У садејству глагола *пѣћ* и *кѹхат* у примеру

Свѣдбе, л'йјепо бѣга ми, закѣљи вѣла ел'и крѣву, ел'и јѹнѣдѣ дѣста, свѣ такѣ, пѣћ се, мѣсо се кѹхѣ, слѣткѣ тепсѣје, пѣте, свѣ тѣ се кѹвѣ и јѣдѹ свѣтови.

неутрализована је семантичка компонента условљена системским доменом употребе у дијалекту, који подразумева да се *кѹхат* односи на припремање јела у кључалој течности, а *пѣћ* на припремање јела загревањем на високој температури. Дистинктивна компонента која се тиче агрегатног стања у забележеном контексту је неутрализована. Домен *кѹхат пѣту*, који није системски, али је потенцијал, у дијалекту се осећа као стилски маркиран, необичан.

Према теренској грађи, диференцијација у значењу лексема *квѣсац* и *гѣрма*⁷ своди се на сему 'домаће израде' у десигнату лексеме *квѣсац*, односно сему 'куповни' у десигнату лексеме *гѣрма*. *Квѣсац* и *гѣрма* у систему дијалекта функционишу као кохипоними, што илуструјемо примером у ком су ове лексеме у напоредном односу:

[...] онѣ на сѣбе пѣчѣла да мѣјесѣм, нѣ знѣм нѣшта но сѣмо онѣкѣ замијесѣ га а нѣшта ни квѣсац ни гѣрму.

док хиперонимски појам нема лексикализовану варијанту, што значи да у систему на месту хиперонима постоји лексичка лакуна. Хомореференцијалност лексема *квѣсац* и *гѣрма* у примеру

Тѣпѹт нѣје имѣло овѣ квѣсѣѣве, овѣ гѣрме, но тѣпѹт је бѣло онѣ квѣсац забрѣкѣ мало брѣшна и тѹри помало от тѣјѣста брѣшна, забрѣкѣш.

доводи до неутрализовања семе 'домаће израде' из десигната регионализма *квасац*, те он шири референцију на појам 'герма', тј. функционише као хипероним, попуњавајући лексичку лакуну. У овом типу саодноса долази до неутрализације семе и ширења референције, али не и до метафоризације.

2.2. Други модел садејства контекстуалних синонима састоји се у томе да основна семема једне јединице бива оквиром за моносемирање дијалекатске лексеме као секундарне семеме. Један синоним значењски помера други или тако што реализује неку

⁷ РСАНУ: герма варв. покр. *квасац*.

потенцијалну компоненту у његовој семској структури, или тако што је неутралише.

2.2.1. Први подраздео подразумева моносемирање једне лексеме другом хомореферентном јединицом на тај начин што она реализује имплицитну сему свог контекстуалног парњака, померајући је у семској хијерархији.

Нпр. у синонимском низу **вра́чат – учѝнит**⁸, глагол *вра́чат* са значењем ‘изводити обреде и на тај начин изазивати натприродне силе и утицати на судбину и будуће догађаје’ реализује потенцијалну сему ‘(чинити нешто) уз помоћ натприродних сила’ у семској структури глагола *учѝнит* и помера је у међу десигнативна обележја, те се глагол *учѝнит* остварује са секундарним значењем ‘врачати, чинити нешто уз помоћ натприродних сила’. На исти начин у структури глагола *нашкòдит* и фрази *учѝнит квâр* активира се и помера међу десигнативне сема ‘уз помоћ врацбина’, те се и ове јединице остварују са референцијалном вредношћу ‘наврачати’:

Чѝо сам, код нâс нѝесам чѝо именѝчно на прѝмер, да су уфатѝл’и тѝбе ил’и нѝу, ѝшл’е су тѝ прѝче, и крѝжил’е кро-сѝело, ал’и óвде између нâшѝх сѝлâ, óде овѝјâ пѝ-шес сѝлâ, јâ се не сѝћâм да је бѝла прѝча, на прѝмер, уфâтѝл’и смо Нâфѝ’у да је тò вра́чâла, ил’и уфâтѝл’и Пѝрсу, ил’и Јâну, ил’и Мâру, ил’и такò тò. Него, тѝ врачарѝце, òне су ѝшл’е, ал’и, кол’ѝко су тò мòгле да учѝнѝ квâр дрѝгòме, нѝ знâм. Јер врачарѝце нâјвишѝ мòгѝ да учѝнѝ квâр у свòју порòдицу. Тѝ су жѝне, бар како су прѝчâл’и, ѝшл’е гòл’е и вратѝло којѝ се намоткâвâло овâ òснова за ткâње, нѝје бѝло ранѝе овѝх рâзбòјâ стојѝћѝх, него су тò бѝл’и рâзбò’и, вратѝло је бѝло пробѝ’ено и одòвѝт и одòвѝт, за запињâчу. Да би тò вратѝло појâхâле и држâл’е га ѝ рѝку и вѝкл’е га и прекорâчѝл’и би преко њѝга и такò би се онâ јѝдан дѝо вѝкò по зѝмл’и, као нâводно на кòња, тò је имитâцијâ кâ онò дѝца кад би се ѝгрâла. Ышл’е су пòсѝн и чињѝл’е тâ чѝна, кол’ѝко су то мòгл’е да нашкòдѝ, код нâс нѝје бѝло да се знâ – дòшла је Нâфѝ’а и учинѝла Ду’и, ил’ Ду’ја нâма, и такò тò.

Лексема **ѝдат се** са значењем ‘ступити у брак, одласком из родитељске куће’ реализује потенцијалну сему ‘ради удаје’ у семским структурама глагола **отѝћ** и **пòбећ** и подиже је на позицију архисеме. Глагол *отѝћ* реализује се тако као секундарна семема са архисемом ‘удати се’ и диференцијалном семом ‘одлазећи из родитељске куће’, а

⁸ РСАНУ: **чинити I. 1.** делати тако да нешто постане друкчије правити, израђивати, стварати, творити.

глагол *пòбећ* са архисемом ‘удати се’ и њеним пратећим делом ‘изне-нада и без родитељског знања’.

Девòјке кòд нàс, òне нè би се ўдàл’е док хи родїтељи нè би дàл’и. Имàло је да пòбèгнè ал’и мàњè. Сàд и не пїтајў родїтеље, отїдў.

2.2.2. Други подраздео из ове групе примера подразумева такав међуутицај контекстуалних синонима при ком синонимски парњак остварен као основна семема неутралише десигнативну сему свог парњака, те га на тај начин моносемира као секундарну семему.

Глаголи **двòрет**⁹ и **стòјат** реализовани у основном значењу са компонентом ‘заузимати усправни став’ неутралишу десигнативну сему ‘ослањајући се доњим делом трупа на нешто’ из основног значења глагола *сèдет*, док сема ‘постојати дуже на одређеном месту у неком положају’ постаје основа за асоцијативно ширење овог глагола. *Сèдет* је тако у контексту фиксирано са секундарним значењем ‘бити неко време, мировати у *стојећем* положају’.

Невèста богами двòрї, онў једну òаткїју на главу, рўке држї овàкò и двòрї, зàва јèдна покрај нè седї пòсèнке дàрујè пàрãма, како кò е дàрујè, дàдни пàрã, накўпи се дòста. Òна тò двòрї, седї овàкò, стојї пред свàтове.

2.3. Трећи модел семантичког садејства контекстуалних синонима за последицу има то да су једнореферентни синоними један другом оквир за моносемирање.

Такво садејство репрезентује пример односа лексема **сèрћїја** и **зїд**:

Тãпўт су бїл’е звàнè сèрћїе. Спрèму тў, зїдовїма све рèдом, прїје дãn-двã, òна порèћã тò тў да кад долàзў оне жèне да вїдў.

У Речнику турцизама Абдулаха Шкаљића (Шкаљић 1966) *серћија* је дефинисано као 2. *мјесто гдје се што излаже*. Контекстуални синоним *зид* актуелизује потенцијалну сему ‘усправни део конструкције куће’ у семској структури лексеме *серћија*, док истовремено *серћија* у семском потенцијалу јединице *зид* фиксира сему ‘простор за излагање’. Имајући у виду да се лексема *серћија* употребљава најчешће у тематском оквиру свадбених обичаја, она има потенцијал да се помери у систему са значењем ‘зид на ком се излаже девојачка

⁹ **Дворет** подразумева компоненту ‘стојећи’ – в. РГСМ **дворет** *стајати у усправном ставу с обореним погледом*.

спрема', као што је нпр. у бугарском изворно значење овог турцизма 'изложбени простор' померено у 'тезга; постоље од дасака на ком је изложена роба'¹⁰.

Једнореферентни синоними **ѓмладина** и **махљѹк**¹¹ моносемирају један други на тај начин што лексема *махљѹк* реализује потенцицијалну сему 'дивље понашање, понашање налик животињама' у семској структури лексеме *ѓмладина*, спецификујући је; док синоним *ѓмладина* фиксира као архисему лексеме *махљѹк* компоненту 'људско биће', омогућавајући да се она реализује као секундарна семема. Редупликујући семантичке компоненте једна другој, ове лексеме изједначују референцијалну вредност – 'млада људска бића која се недолично понашају'.

Ова *ѓмладина*, ѓна знā на н'егѓво, нѓ знā шта би кад би му љѓп затѓ гѓ да нѓмā да јѓдѓ, нѓшто би бѓло, а дрѹкшѓ не мѓре. Не мѓре, ово је *махљѹк*, нѓти то слѹшā, нѓти пѓштуѓ родѓтел'е, нѓти пѓштуе нѓкѓга.

2.4. Четврти тип садејства контекстуалних синонима подразумева семантичко позиционирање спецификоване регионалне лексеме преко општејезичког хиперонима, тако што хипероним одређује њено архисемско својство. Комуникациона потреба за семантичким позиционирањем овога типа указује на периферни положај хипонима у лексичком систему дијалекта. У примерима односа *марāмица* – *чѓвре*, *послужѓонѓк* – *тāбља*, *обѓјит* – *окрнѓсат*, хипероним омогућава референцијалност хипонима, јер је хипоним из ужег тематског домена (свадебни обичаји) и осећа се као архаичан, те у тексту тражи ослонац у најближем хиперониму, који је лексема из општег језика (*марāмица*, *послужѓонѓк*, *обѓјит*).

У тај бошчāлук долāзило је прслук, пл'ѓтен од вѹнѓ, чарāпе, назѹвци, кошѹл'а и по јѓдна, кāко да ти кāжѓм, вѓшā *марāмица* којā се назѓвāла *чѓвре*; ѓн би ишѓ са тѓм *тāбљѓм* рѓдом и ѓни би ко којѓ хѓће да дарѹе тѹ млāдѹ спѹшћāл'и на тā *послужѓонѓк*.; [...] тѓ је тā ѓбичāј дāнас на прѓмер се турā бѓја онѓј девѓјки, сѹтра долāзѹ свāтови, е покѹпил'и се љѹди, жѓне на весѓље онѓ, турā бѓју, но овā кујѓ је имѓ вѓљу за њѹ, ѓн је некѹ жѓну пот-

¹⁰ Уп. БТР: **сергия ж.** тур. Наредени дѹски, маса и пр., кѓдето се излага стока за продажба на открито.

¹¹ РСАНУ: **махлук м** (тур. mahluk) покр. *живо биће, створ, створење; у зб. значењу: жива створења, живина (уопште)*. — Један махлук ријет и једна мала бајица, па и она нешто зна (Скар. С. 1, 72). Свакога је махлука било прије више, па и птица; сада их је мање, јер поби свијет (БиХ, Мургић Ф., ЗНЖ 8, 85). (Шкаљ. А. 2).

платио и сат кажѐ онџ, њна пот бџу, окрнйсал’и је, обојил’и, и њна нѐкако тѹ дџспи до њѐ, окрнйсалји је њни.

С друге стране, уочени су примери у којима хипоними дефинишу хипероним, тј. конкретизују га, будући да је хипероним регионална лексема, или има превише опште значење, тј. не упућује на први ниво уопштавања.

Синонимски низови *упухљат се* – *утврђит*, *позелѐнет* и *хајван* – *пијетџо*, *кокџшка* пример су спецификације регионалног хиперонима *упухљат се*, односно *хајван* општејезичким лексемама у функцији хипонима. Тако се хипероним *упухљат се* разуме преко конкретизација *утврђит се*, *позелѐнет*, а *хајван* се разуме преко хипонима *пијетџо*, *кокџшка*, итд.

Још овџ да ти причам, мџј џтац, мџја бџба, њна је дала ѐктер земљѐ за џсам џка брџшна кукуруџзна и тџ брџшно је било упухљало се, ко у бусй ке дџшло, утврђило се позел’енѐло; „Само да ми даш бѐсу да ми не дйрџш фамйлију и да ме убијеш и кџга да ми убијеш, дџђи.“ ѐн рѐкџ: „Ево ти је бѐса.“ „А и тй мѐне ако ти кџга убијем, јџ сам тѹ да ти дам бѐсу, сџмо немџ да урадѹ шта невелџтно, да плџћкајѹ, да убију дѐцу, хајване, да ми даш бѐсу да нѐће.“ „Дџбро, хџјде.“ Дџђи на кџнак, овџ пушћи хи на кџнак, кат њни увѐћѐ, један топћйја њйхан, имџл’и тџп, дйгни се те уби пијетла, кокџшку.

Будући да први члан синонимског пара *џбавеза* – *вйтар* није директни хипероним, његово значење у тексту разуме се (моносемира, сужава) у једнореференцији са *витар* у значењу ‘новчани прилог у добротворне сврхе који се даје након рамазанског Бајрама’.

Тџ су њаше џбавезе према тџ, да ако, постѐљи смо рамазан, трѐба да га оствџрймо да смо ствџрно имџљи жѐљу да га провѐдѐмо како трѐба и да помџгнѐмо нѐкџга сиромџха, тџ се зовѐ вйтар код њџс.

2.5. Петом типу синонимског садејства припадају примери у којима се дистинкција међу синонимима своди на раслојавање дијалекатског лексикона на подсистеме, а најчешће се тиче питања избора лексема по критеријуму професионалне припадности говорника (турцизам – општа лексика). Ту спадају примери контекстуалних синонима *ни хић* – *никако*, *вакат* – *дџба* – *година*, *бегенисат* – *свидет*, *накс* – *зџдрт*, где је први у низу турцизам карактеристичан за израз муслиманског живљџа, док је други општа, односно по критеријуму професионалне припадности немаркирана лексема.

Понёко нїје ишао ни хїћ, он нїје знао, ўмрõ же нїје знао штã же вõс, нїкãко А бївãло же ствãрно, у тõ дõба, кад су лљди се женилїи са девõјкã ма без познавãња уõпште ранїјẽ, ал̃ су лїјепо жївот провẽли, крос цїјело дõба жївõта. Тїјã гõдїнã је бїло такїјã и вãктõвã. „Сїнко, хоћу да те пїтãм, бїгїнїшẽш л'и тї овогã дẽчка што смо те мї довẽл'и за нїме?“ „Вãлã“, јã рẽко: „Хã сам дõшла, бїгїнїшẽм, но штã но бїгїнїшẽм.“ Нẽкат су дãвãл'и за дõбријем мõмцима свãкојãку девõјку. Он ми се свїде пõсл'ен, хã сам дõшла, к-õј, ко нẽј, тї рẽкни јẽсте. Пїтајӯ ме õни пõсẽнке, оденãке што су ми овї, и свẽкар ми дõђе и пїтã ме: „Сїнко, свїћã л' се тẽбе овã мõј сїн?“; Довẽди мõмка па ко се бегенїшӯ, нẽмã пробл'ẽма, дãћемо девõјку“, но он одвẽди дрўгõга, ако су двã брãта, онã же мало лошї јї, онã мало бõлїи, он одвẽдẽ оногã бõлẽга да се свїдї девõјки, е девõјка бегенїсãла и õдмã се ўзẽл'и и свãдбу прãвил'и, [...]; Онї нїјесу вол'ел'и тӯ да отїдẽ, õна же отїшла, и õни су такõ бїл'и нãкс, зãдрти, и нїкат се помїрїо нїје, а нẽко јõк но се помїри õдмã.

3. Како се значење лексема остварује у садејству асоцијативне и текстуалне равни, за његово изучавање од значаја је увид у њихову неусиљену, спонтану реализацију. Контекст бива прави показатељ позиције неке лексеме у датом систему, те нам омогућава да пратимо статус дијалекатских јединица, тј. различите видове раслојавања лексике унутар дијалекта. Лексичко садејство хомореферентних лексема на синтагматском плану открива и најтананије типове семантичког нијансирања – од фиксирања потенцијалних сема којима се сужава референција, преко неутрализације дистинктивних сема међу синонимима, чиме се шири референцијална вредност једног од синонима, све до измене семске структуре и хијерархије семантичких компонента, што доводи до реализације секундарних значења контекстуалних синонима. Лексеме које системски нису део истог лексичко-семантичког поља, захваљујући хомореференцијалности, у датом контексту могу то постати (нпр. *сẽрћїя* : *зїд*; *õмладина* : *махлљк*). Семантички потенцијал који се реализује кроз хомореференцијалност показатељ је евентуалних системских померања лексема кроз време.

Предочени типови садејства стандарднојезичких и дијалекатских лексема осветљавају дистинктивна обележја међу референтним синонимима: тако се испоставља да се синоними могу разликоваати по томе што је један семантички немотивисан (нпр. *стõјат* / *двõрет*; *отїћ* / *пõбећ*; *врãчат*) а други семантички мотивисан (*сẽдет*; *ўдат се*; *учїнит*); могу се разликовати по броју семантичких обележја на тај начин да је једна лексема спецификованија од друге (*марãмица* : *чẽвре*; *õбавеза* : *вїтар*); затим,

контекстуални синоними могу припадати различитим подсистемима у оквиру дијалекатског лексикона: тако је хронолошки маркиран архаизам *чѐвре*, конфесионално је условљена лексема *окрнисат*, доменом употребе употребе је обележена лексема *кӯват* (~ *слѝткѝ теписѝје*, ~*нѝте*) итд.

ЛИТЕРАТУРА

- Блажевац, Вајс 1999:** Blaževac, Krešimir, Nada Vajs. Sinonimija i jednojezični rječnik. // *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovle*, knj. 25, 1999, 47 – 76.
- БТР:** Андрейчин, Л., Георгиев, Л., Илчев, Ст., Костов, Н., Леков, Ив., Стойков, Ст., Тодоров, Цв. *Български тълковен речник*. Софија: Наука и изкуство, 1973.
- Драгићевић 2007:** Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Золотова и кол. 2004:** Золотова, Г. А., Онипенко, Н. К., Сидорова, М. Ю. *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва: Наука, 2004.
- Ивић 2001:** Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2001.
- Ковачевић 2000:** Ковачевић, Милош. *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин, 2000.
- Круз 2001:** Cruse, D. A. *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Прћић 1997:** Прћић, Твртко. *Семантика и прагматика речи*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 1997.
- Рамић 2012:** Рамић, Никола. Територијално раслојавање лексикона. // *Српски језик*, XVII, Београд, 2012, 305 – 316.
- Рамић 2012а:** Рамић, Никола, Опште карактеристике дијалекатске лексике. // *Српски језик, књижевност, уметност*. Зборник радова са VI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (28 – 29.10.2011). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2012, 289 – 297.
- РГСМ:** Букумирић, Милета. *Речник говора северне Метохије*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- Речник САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I – XVIII. Београд: САНУ, 1959 – 2010.

- РКМД:** Елезовић, Глигорије Глиша. *Речник косовско-метохијског дијалекта*, I– II. Приштина: Институт за српску културу, Културна манифестација „Глигорије Глиша Елезовић“, Народна и Универзитетска библиотека, 1998.
- Тафра 2005:** Тафра, Бранка. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Фреге 1995:** Frege, Gottlob. O smislu i značenju. // *Osnove aritmetike i drugi spisi*. Zagreb: Kruzak, 1995, 167 – 194.
- ЦР:** Стојановић, Радосав. *Црнотравски речник*. Српски дијалектолошки зборник LVII. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Шкаљић 1966:** Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1966.